

in Shayan's vital and creative inheritance. Open basic concepts which characterize heroism and knight in creative search of philosopher. Show philosophy and religious principles of thinker over revival and strengthening of spiritual heroic values of Ukraine and her role in the whole of world.

Keywords: sacred heroism, sacrifice, immortal, truth, Order.

Олексій Запорожченко

ПРОБЛЕМА ВІДЧУЖЕНОСТІ ЛЮДИНИ У ВЧЕННІ СУЧАСНОГО ІНДІЙСЬКОГО МІСТИКА БХАГАВАНА ШРІ РАДЖНІША (ОШО)

Розглядається вчення відомого індійського містика Бхагавана Шрі Раджніша, його зв'язок з дослідженнями представників Франкфуртської школи та аспекти його містичного вчення, що пов'язані з дегуманізацією та відчуженням людини.

Ключові слова: містика, дегуманізація, відчуження, усвідомлюваність, медитація.

Останнім часом ми спостерігаємо процеси, коли містика все більше і більше стає звичайною складовою масової культури. Про це свідчить і тривалий телевізійний проект "Битва екстрасенсів", і цикл передач "Неймовірно, але факт", багато медіа-програм про непізнане і містичне, популярність жанру фентезі, велика популярність літератури містичного та езотеричного характеру. Очевидність того, що містика зайняла свої міцні позиції в культурі сучасності, не заперечується і в академічних колах. Якщо ще два десятиліття тому містицизм розглядався як тимчасове явище, пов'язане з тривалою кризою і соціокультурними трансформаціями, і вважалося, що незабаром здоровий глузд приведе до розсіювання туману містичних настрів, то тепер стало очевидним, що містицизм не тільки відродився, але став модою, впливовим і широко поширеним захопленням, спостерігається його експансія на нові, давно секуляризовані сфери людської діяльності, і це визнається дослідниками, які стоять на різних світоглядних позиціях¹.

Фундаментальними дослідженнями релігійного досвіду займалися В. Джеймс, З. Фройд, К.-Г. Юнг, Е. Фром, М. Еліаде, типології універсальних характеристик містичного феномену були запропоновані такими західними філософами, як В. Джеймсом, В. Стейсом, Ф. Стренгом, Ф. Фаппольдом. Теоретико-методологічною основою дослідження релігійного досвіду є

праці А. Колодного, Л. Филипович, Л. Конотоп, а також праця Н.Жиртуєвої “Компаративний аналіз містичних традицій Сходу та Заходу”, яка відкриває широкі перспективи для подальших релігіознавчих студій. Проблемою проникнення східних містичних традицій в нашу культуру займалися такі дослідники, як П. Гуревич, І. Григулевич, Є. Парнов, М. Шахнович, С. Хоружий, Є. Торчинов, Н. Жиртуєва, О. Предко та ін. Але ще залишається мало дослідженою проблема впливу на європейську свідомість такого неоднозначного сучасного індійського містика, як Бхагаван Шрі Раджніша (Ошо), хоча його вплив вважається колосальним і його порівнюють навіть із такими постатями, як Махатма Ганді та Джавахарлал Неру, що змінили долю Індії. Метою цього дослідження є розглянути фактори привабливості, актуальності, затребуваності і навіть психотерапевтичної значущості містики широко поширеного наприкінці ХХ століття індійського містика Раджніша Чандри Мохана (1931-1990 рр.), більш відомого як Бхагаван Шрі Раджніш (Ошо), який в 1966 р. залишив університет, де викладав філософію, і відправився по містах Індії з проповіддю власного вчення, яке являло собою парадоксальну суміш тантризму, дзен-буддизму, даосизму, суфізму, хасидизму, ніцшеанства, психоаналізу, вчень Крішнамурті і Гурджієва. І хоча проповіді Раджніша не мали особливого успіху серед корінних жителів Індії (Раджніш це пов’язував з інертністю їх свідомості, відсталістю, неосвіченістю, зайвою відданістю традиціям), у 1968 р., коли він оселився в Бомбеї, у нього незабаром з’явилися перші учні із Заходу, духовні запити яких успішно задовольнив Раджніш. У 1974 р. в м. Пуна (Індія), відкривається перший ашрам-комуна, який міг приймати одночасно до 2 тис. осіб, і за рік через нього проходило до 50 тис. людей. Кожен день Раджніш виступав з проповідями-лекціями, які записувалися на магнітофон і видавалися окремими книгами.

Сам Раджніш став згодом називати себе “Бхагаваном”, що можна перекласти як “Господь”, але цей термін часто вживається як шаноблива форма звернення до духовних вчителів (гуру) в Індії. Отже, цей містик став більше відомий як Бхагаван Шрі Раджніш або просто Ошо, що означає “океанічний”. Загалом містик часто використовує образ океану з тим, щоб натякнути своїм послідовникам, що він сам глибокий, невичерпний, таємничий і різноманітний, як океан, також образ океану доволі часто використовується ним як символ Буття.

На наш погляд, Раджніш — один з найбільш суперечливих, неоднозначних але дуже привабливих містиків ХХ століття, про що свідчить його популярність і невичерпний інтерес до нього навіть через 20 років після його смерті. І все це незважаючи на скандальну репутацію його самого, його послідовників та створених ними “комун”, які намагаються вести

автономне існування і які були своєрідною альтернативою західному “суспільству несвободи”. Багато чуток викликали і фінансові афери у комунах і сотня найдорожчих у світі машин на той час, 4 особистих літаки, бойовий гелікоптер, озброєна автоматами охорона, нескінченні судові процеси як в Індії, так і в Америці. Його наближених звинувачували в шахрайстві, в торгівлі наркотиками, в організації сексуальних оргій, спробах вплинути на місцеву політику в штаті Орегона тощо. Чимало шуму і ажіотажу навколо нього створили його власні публічні ексцентричні вислови і “пророцтва”².

Проте, на наш погляд, незважаючи на безліч негативних фактів з життя самого індійського гуру, його послідовників і порядків у створених ними комунах ашрамах, слід визнати, що Раджніш — це унікальний феномен, про що свідчить його неперевершена популярність, яка пояснюється насамперед універсальним характером і простотою його містики, що полягають в тому, що Ошо у своїх бесідах так чи інакше торкався поширених в світі містичних традицій і релігій, синтезував елементи як східного, так і західного світогляду і тому був зрозумілим і доступним представникам різних релігійних поглядів та традицій. І незважаючи на те, що Ошо відрізнявся критичним сприйняттям всіх традиційних форм релігії, він водночас чітко відчував і формулював їх інваріант — містичний аспект, екзистенціальну суть, ядро кожної релігії. Також Раджніш не пропонує ніяких складних, надуманих метафізичних концепцій, в його містиці немає ніяких божеств, немає метафізичного складного вчення про умоглядні рівні реальності, якими рясніють інші містичні вчення, немає заплутаної східної термінології, традиційної для індіїстських і неоіндіїстських напрямків. Він навіть не користується поширеними у всіляких містичних і езотеричних вченнях поняттями.

Однак, на наш погляд, найбільш важливий момент, що пояснює популярність і затребуваність Ошо, пов’язаний із тим, що він відповідає на важливі духовні виклики сучасності: тотальну відчуженість людини в умовах сучасного західного суспільства споживання, “одномірність” масової культури, “екзистенціальний вакуум” (В. Франкл) сучасників, бажання людини знайти опору в якій-небудь релігійно-філософській містичній системі.

Про відчуженість, самотність, занедбаність, тривогу як екзистенціали людського існування в дещо розмитих, метафізичних тонах говорили філософи-екзистенціалісти М.Гайдеггер, К.Ясперс, Ж.-П.Сартр, А.Камю та ін. У своїх філософських і літературних творах вони фіксували онтологічні суперечності людського буття, протиставляли суспільну систему особистісному життєвому світові людини, повсякденність — граничній ситуації. Але більш повний, чіткий соціокультурний і психологічний опис проблеми відчуження людини дали представники Франкфуртської школи, засновники “критичної

теорії суспільства” (Г.Маркузе, Т.Адорно, Е.Фром та ін.) які, намагаючись осмислити соціокультурні реалії ХХ століття, дійшли висновку про відчужуючий, дегуманізуючий вплив сучасного західного індустріального суспільства споживання на людину, в результаті чого вона стає пригніченою (навіть якщо цього і не усвідомлює), зведеною лише до певної соціальної функції. Також певним чином формується її свідомість, поведінка, несвідомі потяги, бажання непомітно маніпулювати нею у всіх сферах життя за допомогою гігантської індустрії масового суспільства споживання, в результаті чого в “розвиненій індустріальній цивілізації панує комфортабельна, спокійна, помірна, демократична несвобода”³ і чим більш раціональним, продуктивним, технічно оснащеним стає суспільство, тим більше стає невольною сама людина.

Так, в своєму видатному творі “Одновимірна людина” Г. Маркузе прямо пише про те, що людина дедалі відчужується від своїх справжніх потреб, керуючись хибними, які нав’язуються індивіду особливими соціальними інтересами в процесі маніпулювання ним. Більшість людських потреб (розслаблятися, розважатися, споживати і вести себе відповідно до рекламних зразків, любити і ненавидіти те, що люблять і ненавидять інші) належать до категорії хибних, які були завжди результатом того, що суспільство формує індивідуальні потяги, потреби і прагнення згідно з попередньо заданим, потрібним системі напрямком. Ці потреби мають суспільний зміст і функції і визначаються зовнішніми силами, контроль над якими є недоступним індивіду. І незалежно від того, наскільки він ототожнює себе з ними і знаходить себе в їх задоволенні, вони залишаються тим, чим були з самого початку, — продуктами суспільства, що пригнічують людину, дегумагізуючи її. Задоволення цих помилкових потреб може приносити значне задоволення, але це — лише “ейфорія в умовах нещастя”⁴. Подібним же чином внутрішній світ сучасників описує і Е.Фром: “У нашому житті немає братерства, щастя, задоволеності; це — духовний хаос і мішанина, близькі до божевілья, — причому не до середньовічної істерії, а швидше до шизофренії — коли втрачено контакт із внутрішньою реальністю, а думка відокремилася від афекту”⁵.

Раджніш дуже чітко вловив цю духовну ситуацію часу, визначивши сутність людського перманентного нещастя як відчуженість людей від самих себе і буття в цілому: “Світ страждає через те, що вперше за всю історію людина втратила зв’язок з буттям. Ніхто і ніколи не страждав так, як страждаємо ми. У минулому люди були бідні, але вони не були так духовно бідні, як ми сьогодні. Люди ніколи не відчували такого духовного голоду, який ми відчуваємо зараз. Всі мої зусилля спрямовані на те, щоб допомогти вам усвідомити буття. Якщо людина не пустить у буття своє коріння, у неї взагалі немає майбутнього”⁶. Важко тут сперечатися з Раджнішем, оскільки само поняття “щастя” походить від слова

“частина” і означає причетність до чогось цілого — Природи, Всесвіту, Буття. І якщо людині вдалося вкоренитися в Бутті, вона буде цілісною, здоровою і щасливою. Проте тут виникає питання: чому раніше люди так не страждали, як страждаємо ми, і чому вони раніше не були такі духовно бідні, як ми? Яка принципова різниця між нашою епохою і попередніми епохами?

Пояснюючи відчуженість людини від буття і, як наслідок, її внутрішню незадоволеність і суперечливий внутрішній стан сучасників, Е. Фром називає психологічну причину — власне самосвідомість, розум і уяву, які вирвали людину з органічної єдності з природою, перетворивши її на свого роду аномалію. Розум людини є, з одного боку, благословенням, божественним даром, з другого — прокляттям. Саме розум постійно ввергає людину в неминучий конфлікт із світом і самою собою⁷. Людина не може відмовитися від власного розуму, і йому доводиться шукати шляхи примирення з самим собою і світом. Е. Фром слушно вважає, що історія вигнання Адама і Єви з Раю — це якраз символічний образ втрати гармонії зі світом внаслідок набуття знань. Адже вони втратили Рай саме після того, як скуштували заборонений плід з “дерева знання добра і зла”. Саме тоді їм відкрилися ті знання, які привнесли в їхню душу конфлікт. Нагадаємо, що після того, як Адам і Єва скуштували плоди з дерева пізнання, вони відразу ж виявили, що нагі, і засоромилися самих себе й один одного (перший конфлікт себе з природою), потім вони стали ховатися і від Бога, відчуваючи свою провину. Прабатьки людства були вигнані в світ дикої природи вже з внутрішнім конфліктом. Отже, саме розум породжує вічне невдоволення людини, змушуючи її постійно прагнути до чогось нового, більш досконалого. Е. Фром вважає, що сам прогрес людства — це наслідок внутрішньої незадоволеності, суперечливості людського існування. Вигнана з Раю людина, яка втратила зв'язок із природою, змушена йти вперед: “людина повинна пояснити собі саму себе і сенс свого існування, вона прагне подолати цей внутрішній розрив, вона мучена бажанням “абсолютності”, гармонії, яка зніме прокляття, що розділили її з природою, з іншими людьми, з самою собою”⁸. Відчуваючи чужі, небезпечні, некеровані і незбагненні сили природи, щоб позбутися неспокою, тривоги, страху, людина шукає притулку у інфантильній свідомості, коли створюється образ Бога-Отця, який має вищу мудрість і силу і може забезпечити надійний захист. Але це можливе тільки тоді, якщо людина наслідує Його, шанує Його: “І ви будете освячуватися, і будете святі, бо Я — Господь, Бог ваш. І ви будете пильнувати постанови Мої, і будете виконувати їх. Я — Господь, що освячує вас” (Книга Левит 20:7-8). Так, згідно з Е. Фромом, виникають авторитарні форми релігії, які являють собою лише прояв інфантильної свідомості, колективний невроз, викликаний відчуттям безпорадності, самотності, розгубленості у світі⁹.

Власне кажучи, протягом багатьох століть людина знаходила притулок в інфантильній свідомості, яку забезпечувала авторитарна релігія. У теократичному традиційному суспільстві, де кожна соціальна роль і кожен статус були чітко регламентовані, людина завжди відчувала себе причетною до чогось більшого, ніж вона сама, саме тому і не відчувалося ніякого відчуження. Але з Нового часу ситуація кардинально змінюється: стрімко відбувається секуляризація, поступово всі сфери суспільного життя виходять з-під впливу церкви. Авторитет церкви руйнується під потужним натиском наукового знання, раціоналізму, світської освіти та культури, що бурхливо розвиваються, результатом чого стає відоме ніцшеанське “Бог помер”. Побічним продуктом катастрофи авторитарної релігії якраз і є загострення почуття самотності, занедбаності, меншовартості, оскільки того Бога-Отця, на якого можна було сподіватися, вже немає, але і інфантильна свідомість в той же час не подолана. Людині ще тільки належить навчитися мати справу з реальністю такою, якою вона є сама по собі, зрозуміти, як правильно використати свій розум, зрозуміти світ і свою роль у світі об’єктивно, не впадаючи в ілюзії, усвідомити саму себе і свої можливості. Ось до цього переважна більшість виявилася абсолютно не готовою.

Як виявилось, раціональність, яка прийшла на зміну авторитарній релігії, сама по собі не принесла людині очікуваної свободи, а навпаки, стала чинником відчуження людини. Аналізуючи розумові процеси сучасників, Е. Фром приходять до висновку, що вони — лише підробка під розум і являють собою всякого роду раціоналізації — порожні розумові оболонки, розумові кліше і штампи, які легко приймаються і відкидаються залежно від думки спільноти. Вони не висловлюють справжніх людських почуттів і переконань і не мають емоційної матриці, а служать людині лише засобом її залучення до більшості ціною власного самовідчуження: “людина приймає за істину те, що вважає справжнім більшість; її судження визначаються потребою контакту зі стадом і страхом опинитися в ізоляції”¹⁰. Таким чином, просвітники поквапилися, проголошуючи людину як “*homo sapiens*”, і їй належить пройти ще велику відстань, щоб стати *Homo sapiens*”.

Ключовим моментом усього вчення Раджніша також є проблема внутрішньої розщепленості людини, її тотальної відчуженості, яка викликає в людині відчуття втрати чогось важливого в її житті. Вона не може зрозуміти, що саме вона втрачає і не може це висловити, але відчуває, що порушена її внутрішня цілісність, в результаті чого між нею і буттям виникає якась прірва, перманентна відчуженість, що змушує людину постійно відчувати власну неповноцінність, незавершеність, екзистенційну порожнечу, наслідком чого і стає “нешасна свідомість”.

Раджніш пов'язує страждання сучасників з неусвідомлюваністю, яка проявляється у всіх сферах життя. Це означає, що хоча людина і знаходиться в стані перманентної активності і навіть дуже бурхливої діяльності, її розумовий процес триває постійно, навіть під час сну, емоції її буквально поглинають, але людина все ж насправді не усвідомлює ні своїх вчинків, ні думок, ні почуттів. У неї створюється лише ілюзія, що вона є суб'єктом своїх думок, вчинків і почуттів, а насправді вони відчужені від неї, перетворилися в чужі їй автоматичні процеси. Саме тому Ошо часто порівнює сучасників з сомнамбулами — вони рухаються, як уві сні, їх думки і почуття більше схожі на сні, ніж на живу відповідь реальності, в своїх вчинках, думках і почуттях вони дуже суперечливі і далекі від реальності. Людина діє в одному напрямку, думає в іншому, а відчуває в третьому — вона постійно роздроблена, фрагментована, вона втратила свою цілісність, єдність, живе лише на периферії, повністю позбувшись зв'язку із центром — своїм справжнім “Я”¹¹. Постійно живучи в цій внутрішній суперечності, людина, що не має ніякої вкоріненості в бутті, природно відчуває себе нещасною, незважаючи на всі матеріальні блага, які їй надає сучасна цивілізація. У людини є лише два виходи: або стати усвідомленою, що вимагатиме від неї певних зусиль — треба побачити хибність свого ілюзорного “я” — “его”, яке є помилковим самовідчуттям людини, соціально детермінованими, нав'язаними ззовні думками, бажаннями, діями, знайти в собі ядро, знайти своє справжнє “Я”, навчитися бути еконцентрованою в собі. Інший шлях — це стати ще більш несвідомою, приспати себе настільки, щоб навіть не відчувати цю відчуженість і внутрішню дисгармонію. Сучасна культура якраз орієнтована на те, щоб скерувати людину другим шляхом — своєрідною анестезією є алкоголь, наркотики, гральний бізнес та інші аддукції, всілякі розваги і навіть “опіум релігії”. Все це служить тому, щоб допомогти людині хоча б на мить забути про своє перманентне нещастя, замінити “нещасну свідомість” будь-якою подобою щастя, нехай навіть його сурогатом. Звичайно, що це шлях в нікуди. Тут доречно згадати слова Ісуса Христа: “Увійходьте тісними ворітьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, — і нею багато хто ходить. Бо тісні ті ворота і вузька та дорога, що веде до життя, — і мало таких, що знаходять її!” (Мф 7: 13-14). Найчастіше люди вибирають саме другий шлях, тому що він доступний, широко розрекламований маскультурою, зрозумілий, поширений.

Однак Раджніш вважає, що справжній шлях до внутрішньої цілісності людини і щастя — це шлях через усвідомлення людиною своєї поведінки, думок, почуттів і настрою. Перший крок в процесі самоусвідомлення — стати дуже уважним, пильним у кожному своєму жесті, в кожному русі, вчинку. У міру усвідомлення своєї поведінки поступово зникає автоматизм в поведінці людини і

її поведінка стає адекватною її внутрішньому світові та реальності. Другий крок полягає в усвідомленні своїх думок, а точніше, факту божевілля свого власного розуму. Один з відомих дослідників діяльності Раджніша і його критик Вішал Мангалваді (Vishal Mangalwadi) пише: “Лише деякі релігійні діячі в Індії можуть похвалитися більш блискучим інтелектом, ніж Раджніш, і ніхто з них не заперечує користь інтелекту з великим завзяттям, ніж він”¹². Однак слід сказати, що Ошо взагалі вельми поважно ставився до інтелекту і в його громадах було багато освічених, високоінтелектуальних людей, які у Раджніша користувалися особливою повагою. Не проти інтелекту і розуму виступає Раджніш, а проти квазімислення, носіями якого є сучасники. Весь потік так званого мислення є справжнім хаосом уривчастих, що суперечать один одному, кліше, стереотипів, розумових штампів і звичок. Якщо людина протягом хоча б десяти хвилин чесно запише свій так званий розумовий процес, вона буде вражена, наскільки її власний розум є хворим, шизофренічним. Подолати цей “божевільний розум” також допомагає усвідомленість. У процесі спостереження за власними розумовими процесами якісно змінюється сам процес мислення. Тут можна за аналогією згадати про те, як істотно змінюється поведінка дитини, коли вона помічає, що за нею спостерігають. У процесі самоспостереження божевілля розуму поступово проходить, “думки починають слідувати певним зразкам — їх хаосу більше немає, вони стають більш і більш космосом, і тоді панує глибокий мир”¹³. Подібним же чином слід навчитися усвідомлювати свої почуття та емоції, результатом чого буде внутрішня цілісність, єдність поведінки, мислення і почуттів людини. Останній крок, який залишається зробити людині на шляху усвідомлення — це усвідомити власне усвідомлення, що робить людину буддою, пробудженою, містичною¹⁴.

Отже, можна зробити висновок, що вчення Раджніша є адекватною відповіддю викликам ХХ століття. Його вчення є синтезом багатьох східних містичних традицій і націлене на подолання відчуження людини від самої себе та світу. Якщо заклик Сократа до людей було “Пізнайте самих себе”, то заклик Ошо — “станьте усвідомленими”. Власне із усвідомленням він пов’язує і містичний процес пробудження. Всі психотехніки, що практикуються і зараз послідовниками Раджніша в медитаційних таборах у всьому світі спрямовані на те, щоб людина могла пізнати свої власні глибини і відкрити в собі Бога: “Так само як кожне дерево йде корінням в землю, свідомість кожного з нас йде корінням в Бога. Повнота свідомості і є Бог. Медитація — це міст, по якому ти йдеш до витоків власного буття”¹⁵.

1. Мистицизм: теория и история /Рос. акад. Наук, Ин-т философии; Отв. ред. Е.Г.Балагушкин, А.Р.Фокин. –М.:ИФРАН, 2008. — С. 3-4.
2. Дворкин А.Л. Сектоведение. Тоталитарные секты: опыт систематического

- исследования./Издательство братства им. св. князя Александра Невского—Нижний Новгород, 2002 [Электронный ресурс] //—Режимдоступу: <http://pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=919>.
3. Маркузе Г. Одномерный человек. —М.: “REFL-book”, 1994. — С. 1.
 4. Там само.
 5. Фромм Э. Психоанализ и религия // Сумерки богов. — М.: Политиздат, 1990. — С. 143, 144-221.
 6. Ошо Вечерние медитации — К.: София; М.: ИД София, 2003. — С. 7.
 7. Фромм Э. Психоанализ и религия... — С. 158-159.
 8. Там само. — С. 159.
 9. Там само. — С. 150-151.
 10. Там само. — С. 182.
 11. Ошо. Осознанность. Ключ к жизни в равновесии. — СПб.: ИД Весь, 2002. — С. 27.
 12. Вишал Мангалвади Ачарья Раджниш / Мисионерско-апологетический проект “К Истине” [Электронный ресурс] // Режим доступу: http://www.k-istine.ru/sects/osho/osho_mangavaldi.htm.
 13. Ошо. Осознанность. Ключ к жизни в равновесии. — С. 31.
 14. Там само. — С. 32.
 15. Ошо. Вечерние медитации. — С. 277.

SUMMARY

Zaporozhenko Oleksiy

PROBLEM OF ALIENATION IN THE DOCTRINE OF MODERN INDIAN MYSTIC BHAGAVAN SHRI RADZHNIISH (OSHO)

In article the doctrine of known Indian mystic Bhagavan Shri Radzhnishi is considered, its correlation with researches of representatives of the Frankfurt school is shown and the aspects of his mystical doctrine connected with problems of a dehumanization and alienation are shined.

Keywords: dehumanization, mystic, mystical doctrine.